

MEDITSIINIANTROPOLOOGIA KONVERENTS
AN INTERNATIONAL AND INTERDISCIPLINARY FORUM

ÜKSINDUS
JA SELLE VARJUNDID.
LONELINESS
AND ITS SHADES

MEDICA XV

TEESID.
ABSTRACTS

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM JA MS TEAMS
ESTONIAN LITERARY MUSEUM AND MS
TEAMS

6.-7. DETSEMBER 2022.
DECEMBER 6.-7. 2022

ELM SCHOLARLY PRESS
TARTU2022

Koostaja, toimetaja. Edited by: Mare Kõiva
Keeletoimetamine ja tõlked. Language editor, translations: Maarja Helena Meriste

Küljendus. Layout: Liisa Vesik

Veeb ja kujundus. Web and design: Andrus Tins

The conference is organised by the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum in collaboration with the Centre of Excellence of Estonian Studies

The conference is supported by the grant of EKM Narrative and Belief Aspects of Folklore (EKM 8-2/20/3), by the European Union through the European Regional Development Fund (The Centre of Excellence of Estonian Studies (CEES), Eesti Kultuurkapital

© 2022 by the authors
© Cover. Kaas: Andrus Tins
© Estonian Literary Museum

ISBN: 978-9916-659-55-7

<https://www.folklore.ee/rl/fo/konve/medicaXV/index.html>

SISSEJUHATUS. INTRODUCTION

Konverentsil on luubi all üldisemalt tähelepanukeskmesse tõusnud üksindus ja selle erinevad aspektid (sotsiaalne, kultuuriline, geograafiline, meditsiiniline, ealine ja sooline, seosed kuulsuse ja muude sotsiaalsete determinantidega). Sotsiaalsel isoleeritusel võivad olla tõsised tagajärjed tervisele ja hakkamasaamisele, see problemaatika tõusis teravalt esile ka koroonakriisi kontekstis. Inimene võib üksindust tunda, kui tema sotsiaalne positsioon erineb soovitud (Peplau & Perlman, 1982, Hawkey & Cacioppo 2010), aga ka intiimsuse ja sotsiaalsete kontaktide vähesuse korral, majanduslikel ja muudel põhjustel.

Samas ei ole tegemist läbinisti valusa ja negatiivse seisundiga, vaid sellel on olemas positiivne külg, mida on vaadeldud näiteks filosoofias, antropoloogias, filmides ja kunstis. Me vajame üksindust loomiseks, tajude teravdamiseks; paljude usundiliste rituaalide eeltingimus on füüsiline üksiolek.

Soovimatust üksindusest on ohustatud eelkõige vanemad inimesed, lapsed, noored ja naised, teatud rahvastikurühmad, kuulsused ja kangelased, kuid üksindusprobleemid kaasnevad ka migratsiooni ja eraldatusega. Üksinduse eri varjundite ja staadiumite kajastamist ja sellega toimetulemise viise näeme folklooris ja kirjanduses (Lõhmus 2022), seda on vaadeldud seoses migratsiooni ja tervisega (Plattner, Brandstötter ja Paal (2022)).

Ootame konverentsile ettekandeid teemadel:

- Vananemine, vanadus ja üksindus
- Migratsiooni seosed üksindusega
- Isolatsiooni vormid ja sellega toimetuleku võimalused, sh COVID-19;
- Noored ja üksindus
- Haavatavad rühmad ja sotsiaalne isolatsioon
- Üksinduse vältimise ja sellega hakkamasaamise viisid
- Tavakohaselt ootame ka kõiki muid haakuvaid teemasid ja ülevaateid, meditsiinantropoloogia uurimisloost jm.

Introduction

Loneliness and the various aspects associated with it (social, cultural, geographical, medical, age and gender, fame, social determinants) are at the heart of the conference. Social isolation is receiving increasing attention and has serious consequences for health and coping. Loneliness may be the result of a different vision of social position (Peplau & Perlman, 1982, Hawkey & Cacioppo 2010), it can arise from a lack of intimacy and social contacts, for economic and other reasons.

At the same time, it is not a thoroughly painful and negative condition but has a positive side too that has been considered in philosophy and anthropology. We need loneliness to create, to sharpen perceptions.

Older people, children, young people and women, certain population groups, celebrities and heroes are particularly at risk of loneliness, but migration and isolation also pose problems. The different manifestations and stages of loneliness and ways of coping with it are reflected in folklore and literature (Löhms 2022), it has been viewed in relation to migration and health (Plattner, Brandstötter ja Paal 2021).

We are waiting for presentations:

- Aging and old age and loneliness
- Links between migration and loneliness
- Forms of isolation and ways of coping with it, including COVID-19
- Youth and loneliness
- Vulnerable isolation groups
- Ways to avoid loneliness and cope with it
- As usual, we also look forward to all other topics and reviews, medical anthropology research, etc.

Korralduskomitee nimel.

On behalf of the organizing committee. Mare Kõiva

References

- Hawkey, L., Cacioppo, J. T. 2010. Loneliness Matters: A Theoretical and Empirical Review of Consequences and Annals of Behavioral Medicine, 40(2):218-227. DOI: 10.1007/s12160-010-9210-8

- Lõhmus, E. L. 2022. Üksinduse maastikud Milan Kundera, Bohumil Hrabali ja Mati Undi teostes: “Olemise talumatu kergus”, “Liiga vali üksindus”, “Sügisball”. Mäetagused, 83: 254-274..<https://doi.org/10.7592/MT2022.83.lohmus>
- Peplau, L. A., & Perlman, D. 1982. Perspectives on loneliness. In L. A. Peplau and D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley & Sons, pp. 1-18.
- Plattner, L., Brandstötter, C. & Paal, P. Einsamkeit im Pflegeheim – Erleben und Maßnahmen zur Verringerung. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 55: 5–10. <https://doi.org/10.1007/s00391-021-01881-z>

ÜKSINDUS JA SELLE VARJUNDID

15. konverents sarjas MEDICA

6.-7.12. Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu, 4. korruse seminariruum ja MS TEAMS

6.12 algus kell 10 Lühike sissejuhatus, M. Kõiva

Moderator: Tõnno Jonuks

10.- 10.30	Üksinduse naiselik pale?	Piret Paal, Palliatiivravi instituut, Paracelsuse meditsiiniline ülikool, Austria
10.30- 11.00	Loneliness & stigma: prolegomenon to hospital-based ethnography during the coronavirus pandemic	Maria Vyatchina, Arctic Studies Centre, Tartu University
11.00- 11.30	„Üksi olles oled üksi...“ Vaateid kalendritavandile	Mall Hiimäe, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti-uuringute Tippkeskus
11.30- 12.00	Elusügise ja eakate kujutamine eesti vanasõnades ehk vanasõnad kultuurigerontoloogia teenistuses	Piret Voolaid, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus
12.00- 12.30	Vanaks on hea saada, kuid kas hea ka vanana elada?	Marju Kõivupuu, Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste instituut

12.30-13.30 arutelu koos suupistete ja tee ning kohviga

Moderaator: Eda Kalmre

13.30-14.00	Argiüksindus ja üksindus igaviku ees: üksinduse varjundid mõlder Märt Siipsoni omaeluloolistes kirjutistes	Katre Kikas, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus
14.00.-14.30	Kas etnopsühhiaatria pakub lahendusi üksinduse ja depressiooni vastu?	Mare Kõiva, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus
14.30-15.00	Rituaalne üksiolek – maagilise väe kordisti või trauma?	Reet Hiimäe, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus

Miniatuurne paus tee ja kohvi jm jaoks

Moderaator: Maarja Hollo

15.00-15.30	Pipi Pikksuka üksindus	Eve Annuk, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Eesti-uuringute Tippkeskus
15.30-16.00	Näitekirjandus kui peegelpilt: depressiooni kujutamine teatritekstide kaudu	Merilin Jürjo, Tartu ülikooli kultuuriteaduste instituut

16.00-16.30	Fraktaalgeomeetiline üksindus: loomingu vältimatu eeltingimus?	Andrus Tins, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus
-------------	--	--

Muusikaline kokkuvõte ja igat masti arutelud

7. detsember Tartu, EKM ja TEAMS, 4. korruse seminariruum
Moderaator: Mare Kalda

10.-10.30	Loneliness: the female problem?	Piret Paal, Institute of Palliative Cure, Paracelsus Medical University, Austria
10.30-11.00	Dementia and Loneliness: A Disease and its Stigmatization	Irina Sedakova, Institute of Slavic Studies, Moscow
11.00-11.30	The Cure for Loneliness and Old Age: From the Experience of Observation and Participation in the Physical Training Communities	Maria Sukhova, Glazov State Pedagogical Institute, Udmurtia
11.30-12.00	Фольклорная артикуляция различных оттенков одиночества в белорусской традиции	Ina Shved, Brest State University Брестский (In Russian) государственный университет им. А.С. Пушкина, Belarus

12.00— 12.30	Madonna vs ‘Mother-Russia’? Visual analysis of ‘politics of female loneliness’ and gendered nationalism in Russian 2021-2022 political street posters	Sergei Akopov, Free University, Berlin
-----------------	---	---

Arutelu. Discussion

PIPI PIKKSUKA ÜKSINDUS

Eve Annuk,

*Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Eesti-uuringute Tip-
pkeskus*

Üksindus on moodne idee ja seda on nimetatud ka moodsa maailma sümptomiks, seostades seda ühiskonna muutumisega agaraarühiskonnast urbanistlikuks industriaalühiskonnaks, nn face-to-face ühiskonnast anonüümseks ühiskonnaks, on leidnud kultuuriajaloolane Fay Bound Alberti. Samuti väidab ta, et sotsiaalse probleemina hakati üksindust määratlema alles 1960. aastatel. Alberti leiab siiski, et üksindusel on ka kaugemad juured, sest üksinduse idee on 19. sajandi leiutis ning üksinduse sügavamad juured on seotud hülgamisehirmuga ja kuulumisvajadusega.

Üksindus viitab üksiolemisele, aga see ei tähenda tingimata emotsionaalset, hingelist üksindust. Viimase seisundi kirjeldamiseks leidub eesti keeles sõna „üksildus“, mis määratleb täpsemini üksindust kui soovimatut (hinge)seisundit. Üksindusel on palju erinevaid tähendusvarjundeid ja need ei ole tingimata negatiivsed. Üksindus võib olla ka positiivse tähendusega ja viidata loovale, nn kass-kes-kõnnib-omapead-üksindusele.

Üksindus on ka traditsiooniline (romantilise) luule teema. Näiteks Ilmi Kolla luulekogus „Kõik mu laulud“ (2009) esineb sõna „üksi“ 30 korral, lisaks on kaks luuletust, mille pealkiri koosnebki ainult sõnast „üksi“ või „üksindus“. Vaatlengi ettekandes üksinduse erinevaid tähendusi ning keskendun üksindusele kui loovuse allikale.

Madonna vs ‘Mother-Russia’? Visual analysis of ‘politics of female loneliness’ and gendered nationalism in Russian 2021-2022 political street posters

Sergei Akopov,

Free University, Berlin

This article explores how the image of ‘mother-Russia’ becomes a signifier of masculine voice as part of Russia’s ‘vertical politics of loneliness’. What can alternate such politics and return the voice back to the ‘invisible women’? I claim that oeuvre of a singer Madonna and her political activism, including in the sphere of warfare, nationalism and gender rights may shed new light, on hidden manipulations with ‘politics of female loneliness’ in modern Russia.

In order to support my argument and logical connection between individual loneliness emotions and collective political imagination paper proceeds by explaining what makes Russia such a ‘glaring example’ of the masculine ‘loneliness anxiety management’. Basing on feminist and black existentialism approach, as well as recent developments in post positivist visual studies article investigates ‘sociological dimension’ of Russia’s loneliness by examining representations of collective emotions of alienation, and self-objectivation of femininity as reflected in collected by me images of Russian 2021-2022 political street posters.

Madonna versus „Emake Venemaa“? „Naisüksinduse poliitika“ ja soolise natsionalismi visuaalne analüüs Venemaa poliitilistel tänavaplakatitel 2021-2022

Sergei Akopov,

Berliini Vabäülikool

Käesolev artikkel uurib, kuidas „Emake Venemaa“ kujutis muutub meheliku hääle tähistajaks Venemaa „vertikaalse üksinduspoliitika“ osana. Mis võiks sellist poliitikat asendada ja anda tagasi hääle „nähtamatutele naistele“? Väidan, et

laulja Madonna looming ja tema poliitiline tegevus, sealhulgas sõjapidamise, natsionalismi ja sooõiguste vallas, võib heita uut valgust tänapäeva Venemaa „naiste üksinduse poliitika“ varjatud manipulatsioonidele.

Väite põhjendamiseks ning individuaalse üksindustunde ja kollektiivse poliitilise kujutluse vahelise loogilise seose näitamiseks selgitab artikkel, mis teeb Venemaast niivõrd „silmatorkava näite“ maskuliinsest „üksindusärevuse ohjamisest“. Tuginedes feministlikule ja mustanahaliste eksistentsialismile ning ka postpositivistlike visuaalsete uuringute viimastele arengutele, uurib artikkel Venemaa üksinduse „sotsioloogilist mõõdet“, analüüsides kollektiivse võõrandumise emotsioonide ja feminiinse eneseobjektistamise esitusi nii, nagu nad kajastuvad minu kogutud fotodel Vene poliitilistest tänavaplakatitest 2021. ja 2022. aastal.

„Üksi olles oled üksi...“. Vaateid kalendritavandile

Mall Hiimäe,

Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv

Folkloristi ettevalmistusega uurijale pakub üksinduse mõiste esitlemiseks mõtteainet eelkõige selle poolest, et osa teemavaldkondi pärimuses on inimese tundeeluga, sealhulgas üksindustunnet kirjeldavate folklooriliikidega, seotud rohkem kui teised. Võrreldes muinasjuttudega, kus adume varjatud didaktikat, vanasõnade ja eksemplitega, mille õpetlikkus on otsene, või näiteks regilaululüürika ja sentimentaalsete armuvalulauludega, vahendab kalendritavand esmajoones elatusaladele ja toimetulekule suunatud praktikaid. Esimese mulje järgi tuleb tunnistada, et iseendast polüfunktsionaalsel rahvakalendril otseseoseid praeguseajal aktuaalseks kerkinud üksindusprobleemidega polegi. 20. sajandi kalendripärimuses üks kohane näide ikkagi leidub. See kuulub jõulutähistuse juurde. Teateid laste isoleerimisest „pimedasse tuppe“ või „sealauta panemisest“ on üle Eesti. Ettekandes vaatlen eelkõige siiski kalendritavandi muid aspekte, sest kaude ja varjatult pakuvad need päevakorras olevale problemaatikale lisa. Analüüsin paarisuhte kujunemise võimalusi, perekonna toimimist ning rollijaotust, kogukonnasuhtlust rühma ja üksikisiku tasandil, samuti lahkunud pereliikmete ent ka kalendripühakute ning jumaluse abistavat rolli toimetuleku ja edu saavutamisel. Järeldub, et see, mis traditsioonis läbivalt toimib, on üksinduse kui tundeseisundi tekkevõimaluse eelduste välistamine.

Rituaalne üksiolek – maagilise väe kordisti või trauma?

Reet Hiimäe,

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus

Pärimuslikud ravi-, ennustus-, armu-, rikastumis- ja muud sarnased maagilised rituaalid eeldavad enamasti mitut komponenti (kuigi alati pole kirjeldustes mainitud nende kõigi üheaegset vajalikkust): rituaali toimumine öisel ajal pimedas või piiratud valgusoludes (nt küünlavalgel), rituaali läbiviija vaikimine, alasti- või üksiolek, sümbolesemete või -ainete ja sümboolsete korduste kasutamine, paastumine või tähenduslike, eriliselt valmistatud toitude söömine. Sagedasti paaruvad rituaali tulemuslikkuse eeltingimustena öine aeg ja üksiolek. On ootuspärane, et eelhäälestus eriliste märkide ilmumiseks ja öö kui usundilistes kategooriates liminaalsena tõlgendatav periood toetasid tavapärase meeleseisundi ja sellega kaasnevate nägemuslike tajumuste avaldumist, ent rituaalikirjelduste järgi ei kulgenud need tajumused sugugi alati loodetud suunas. Ettekandes vaatlen usundilisi jutte, mis kirjeldavad üksi läbiviidavaid rituaale, ja püüan osutada seaduspärasustele, millistel juhtudel on tulemuseks maagilise väe võimendumine ja tegevuse tajumine õnnestumisena ning millistel juhtudel järgneb rituaali luhtumine koos psühholoogilise trauma või isegi füüsilise vigastusega.

Näitekirjandus kui peegelpilt: depressiooni kujutamine teatritekstide kaudu

Merilin Jürjo,

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituut

Tänapäeval on depressioon üks levinumaid vaimseid häireid, mis puudutab erinevates valdkondades inimesi, küsimata nende vanust, sugu või tõekspidamisi. Depressioon on ka üks peamisi suitsiidi põhjuseid: inimesed tunnevad, et ei suuda enam eluga samamoodi jätkata. Väga tihti iseloomustab depressiooni üksindus ja eneseisoleerimine, millel on katastroofilised tagajärjed.

Kuigi depressiooni ravitakse peamiselt psühhoteraapia või antidepressantidega, on depressiooniga toimetulekul oluline koht ka kultuuril, sealhulgas näitekirjandusel. Täpsemalt, kultuur on alati olnud peegelpilt, mis käsitleb ühiskonnas esinevaid teemasid, näitab neid lugejatele või vaatajatele ning suunab arutlema. Depressiooniga võitlemise puhul on üha olulisem ennetustöö ja info jagamine, mida psühholoogid nimetavad psühhoarimiseks.

Minu ettekanne keskendubki sellele, kuidas teater ja näitekirjandus võivad psühhoaridust anda ning milliseid vahendeid kasutades depressiooni kujutatakse. Väidan, et draamakirjandus võib a) esitada depressiooni sümptomaatilise täpsusega, mis on vajalik häire korrektseks mõistmiseks, b) kirjanduslik pool võimaldab empaatia tekke, mis haarab lugeja teosesse, c) erinevad esitatud käitumismustrid võimaldavad väheminformeeritud lugejal õppida märkama depressiooni ilminguid ka seal, kus muidu jääb see peidetuks.

Ma olen kurb

Ma tunnen, et tulevik on lootusetu ja et olukord ei saa paraneda

Ma tunnen kõige suhtes igavust ja rahulolematust

Inimesena olen ma täielik läbikukkumine

Ma olen süüdi, mind karistatakse

Ma tahaksin end ära tappa

Varem suutsin ma nutta, aga nüüd olen ma teisel pool pisaraid

(Sarah Kane „Psühhoos 4.48“ 2008: 4)

Argiüksindus ja üksindus igaviku ees: üksinduse varjundid mölder Märt Siipseni omaeluloolistes kirjutistes

Katre Kikas,

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus

Ettekande lähtepunktiks on rahvaliku kirjalikkuse käsitluses sageli esiletulev eristus kogukondliku ning üksildase vahel. On kontekste, kus rahvalikud kirjalikud praktikad saavad aluseks uutele kogukondadele, või võimaldavad olemasolevaid kogukondi uute oludega siduda. Samuti on kontekste, kus rahvalik kirjutaja on üks väheseid kirjaosakaid (või siis kirjalikust eneseväljendusest huvitatud) inimesi oma kogukonnas, ning kelle kirjaoskus tõstab ta esile erilise ning üksildasena. Rahvaliku kirjalikkuse käsitlustes tõusevad viimased esile kui äärmiselt produktiivsed kirjutajad, kes omamoodi vaakumis toimetades sageli ignoreerisid valitsevaid norme ning põimisid vabalt nii suulisi kui kirjalikke väljendusvahendeid, kuid kelle uuendused, mis põkkusid oma ajastu võimalustest, ei mõjutanud kuidagi tolle ajastu kirjalikku kultuuri.

Ettekandes loen selle idee taustal Rõuge möldri Märt Siipseni (1846-1917) omaeluloolisi kirjutisi. Siipsen sobib kindlasti näiteks rahvalikust kirjutajast, kes kirjutas palju ning tõusis selle kaudu oma ümbruses esile. Samas käsitleb ta kirjutistes palju üksinduse, eemal- ja ilmaoluga seotud teemasid.

Kas etnopsühhiaatria pakub lahendusi üksindusele ja depressioonile?

Mare Kõiva,

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus

Osa kultuuripõhiseid sündroome ja haigusi (Deveraux 1995, Kleinmann 1988, Kleinmann & Boyer 2010) on kantud WHO nimestikku. Etnopsühhiaatria nähtuse hulka kuulub nt kurja silma ja sõna fenomen, mida Kleinmann (1988) ja WHO on seostanud kindlate piirkondadega Lõuna-Euroopas ja Lõuna-Ameerikas. Kunagi laialt levinud universaalset seletusmudelit kasutades on inimesed seostanud 20.-21. sajandil majanduslikku ebaedu, veterinaarseid ja inimeste haigusi jms konkreetse isikuga. Süüdistused võisid lõppeda kohutuprotsessi või rühmasisese vägivallega (Ryan Ukraina kohta 2011, Mencej Horvaatia kohta 2018). Etnopsühhiaatrias ja etnomediisinis on olnud aktuaalsed ravi kurvameelsuse, ehmumise, hirmu, nt surnukartuse jm hirmu liikide, psühhooside jms vastu. Osa depressiivsete ja haigusnähtuste suhtes rühm traditsioonilisi kombeid ei rakendunud, kehtisid teistsugused reeglid ja lähenemised. Kas me rakendame neid ka tänapäeval? Missugused olid ja on lahendused üksinduse ja depressiooni vastu? Võrdlusena kasutan Sten Taime (1920) lõputöös esitatud andmeid depressiooniravist Tartu Ülikooli Närvi- ja Vaimuhaiguste Kliinikumis 1930-1939.

Vanaks on hea saada, kuid kas hea ka vanana elada?

Marju Kõivupuu,

Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituut

Vanadus on inimese elukaare vältimatu osa. Inimkond vananeb ning vanemate ja eakate inimeste elu korraldamisega toimetulek nõuab inimühiskonnalt mõtteviiside, hoiakute ja praktikate muutust. Ettekandes annan ülevaate vanadusega seotud hoiakutest, traditsioonidest, uskumustest ning abistamismõtte arengust lähemate ja kaugemate kultuuride juures. Kirjeldan ja analüüsin, kuidas kajastub vanadus honoratiivide kasutamises ning eri kultuuride ja eri ajastute argipraktikates.

Üksinduse naiselik pale?

Piret Paal,

Palliatiiivravi Instituut, Paracelsuse Meditsiiniline Ülikool, Austria

Kas üksinduse on naiste probleem? Üksinduse kogemusi on eristatud ja uuritud nii sotsiaalses, emotsionaalses kui eksistentsiaalses mõõtnes. Üksinduse kogemus võib olla seotud isikuomadustega või sotsiaalse elukorralduste puudujääkidega. Juba enne COVID-19 pandeemiat olid sotsiaalteadlased kuulutanud üksilduse ülemaailmseks pandeemiaks ühiskonnakorralduses, mis väidetavalt püüab hoolitseda enda ja kogukonna vajaduste eest. Üksinduse tunnetamist jälgitakse ja selle üle arutatakse meditsiinilistes uuringutes äärmiselt põhjalikult. Üksildust kirjeldatakse kui ohtu, mis võib põhjustada vaimseid ja füüsilisi tervisehäireid. Demonstreerin oma ettekandes mitmeid uuringuid, mis näitavad, et naised tajuvad end üksildasemana kui mehed. Arutlen, kuidas seda nähtust tõlgendada ja millised võivad olla üksinduse meditsiiniliseks muutmise varjundid.

Dementia and Loneliness

A Disease and its Stigmatization

Irina Sedakova,

Institute of Slavic Studies, Moscow, Russian Academy of Sciences

Experts on dementia characterize the state of mind of their patients saying that they feel as if they are alone in a shelter. They are just with themselves, and those who around them are alien, hostile, even if they are friends and loving relatives.

Another angle of seeing the problems of dementia and solitude is the valuation of the illness, the attitude of the society to the older people and to those who are ill with dementia or Alzheimer. The society stigmatize and isolate those people, even their relatives keep them at home, because they often feel awkward and ashamed of their 'weird' behavior and speech.

Finally, those who take care of the ill people (not only with dementia) feel lonely, too. The state does not help them (or they do not want any assistance, thinking that this is their obligation to look after their mother, father, aunt, etc.).

I will discuss how the NGOs, social networks, movies and books can help the situation, informing the care-givers and supporting them.

Dementsus ja üksindus: haigus ja selle häbimärgistamine

Irina Sedakova,

Slaavi Uuringute Instituut, Moskva

Dementsuse eksperdid kirjeldavad oma patsientide meeleseisundit, öeldes, et nad tunnevad end justkui üksinda varjupaigas. Nad on lihtsalt iseendaga ja ümbritsevad on võõrad, vaenulikud - isegi kui tegemist on sõprade või armastavate sugulastega.

Teine vaatenurk dementsuse probleemidele ja üksindusele on haiguse väärtustamine, ühiskonna suhtumine vanematesse inimestesse ja neisse, kellel on dementsus või Alzheimeri tõbi. Ühiskond häbimärgistab ja isoleerib need

inimesed, isegi sugulased hoiavad neid koduseinte vahel, sest sageli tunnevad nad piinlikkust ja häbi hoolealuste „veidra“ käitumise ja kõnepruugi pärast.

Lõpuks tunnevad end üksikuna ka need, kes haigeid inimesi (mitte ainult dementseid) hooldavad. Riik ei abista neid (või ei soovi nad abi, arvates, et neil on kohustus oma ema, isa, tädi või muu lähedase eest hoolt kanda).

Arutlen selle üle, kuidas MTÜd, sotsiaalvõrgustikud, filmid ja raamatud saavad olukorda leevendada hooldajaid harides ja toetades.

Фольклорная артикуляция различных оттенков одиночества в белорусской традиции

Ina Shved (Швед Ina),

Брестский государственный университет им. А.С. Пушкина

Различные виды и жанры белорусского фольклора (в частности, поговорки и поговорки, мифологические тексты, духовные стихи, сказки, свадебные песни, голошения и особо эмоционально фокусирующая необрядовая лирика и др.) предоставляют богатый материал для исследования оппозиции «одиночество–неодиночество (или единство)» и феномена изоляции. Такие фольклорные тексты (в семиотическом значении) могут интерпретироваться как своеобразный язык (иногда единственно легитимный), посредством которого «носители» традиции артикулируют одиночество и связанные с ним социально-психологические проблемы и такие чувства, как тоска, уныние, обездоленность, опустошенность, страх, безысходность, страдание и др. В докладе одиночество рассматривается в следующих измерениях: 1) космическое, 2) культурное, 3) социальное, 4) межличностное (У. А. Садлер, Т. Б. Джонсон). Особое внимание уделяется способу организации и формализации данного опыта в мифологических текстах. Делается вывод о доминанте негативного осмысления любых оттенков одиночества в белорусской традиции и соответствующем преобладании отрицательных коннотаций, связанных со словами, его обозначающими.

Üksinduse erinevate varjundite väljendamine valgevene folklooris

Ina Shved,

A. S. Puškini nimeline Bresti Riiklik Ülikool

Valgevene folkloori mitmed liigid (eelkõige vanasõnad ja kõnekäänud, mütolooilised tekstid, vaimulikud värsid, muinasjutud, pulmalaulud, itkud ja eriti emotsionaalselt laetud lüürilised laulud jne) pakuvad rikkalikku materjali „ük-

sinduse-mitteüksinduse (või ühtsuse)” ja eraldatuse fenomenide uurimiseks. Selliseid folklooritekste võib tõlgendada (semiootilises tähenduses) omalaadse keelena, mõnikord ainsa legitiimse keelena, mille kaudu traditsioonikandjad sõnastavad üksindust ja sellega seotud sotsiaalpsühholoogilisi probleeme ning selliseid tundeid nagu tusk, nukrus, ilmajäetus, tühjus, hirm, lootusetus, kannatus jne. Ettekandes käsitletakse üksindust järgmistes aspektides: 1) kosmiline, 2) kultuuriline, 3) sotsiaalne, 4) isikutevaheline (W. A. Sadler, T. B. Johnson). Erilist tähelepanu pööratakse kogemuse organiseerimise ja formaliseerimise viisile mütoloogilistes tekstides. iseloomustatakse üksinduse ja selle varjundite dominantset negatiivset mõtestamist valgevene traditsioonis ja vastavaid ülekaalukalt negatiivseid konnotatsioone.

The Cure for Loneliness and Old Age: From the Experience of Observation and Participation in the Physical Training Communities / Лекарство против одиночества и старости: из опыта наблюдения и участия в физкультурных сообществах

Maria Sukhova,

Glazov State Pedagogical Institute, Udmurtian Republic

The message is based on the materials of participation and the included observation of communities that have formed on the basis of the general type of activity - exercise or sports. The author has more than 25 years of personal experience in the fitness room and athletic arena, as well as 15 years of experience in training a female fitness group.

This communities are formed taking into account two principles: the need for physical activity and the presence of a sports, park complex, sports or fitness room close to the place of residence.

However, groups of regular visitors to the gym, the stadium become communicative loci. In this sense, they can be considered as means against loneliness. All the participants of the conversations noted the importance of communication with «teammates». Communication in such groups is different: some of the participants are active, have regular interlocutors, others have enough greetings - from verbal to simple nod head. However, once a permanent member is lost, the event is discussed - in pairs, in microgroups, with a coach. This difference seems to be due not only to personal characteristics, but also to what the goals of the member are. Young or middle-aged people, who are heavily engaged in work, communicate less because they do not lack communication. In this case, however, the type of employment must be taken into account. Moreover, those who come to the group or to the running stadium with sports tasks speak less than others. Most conversations are conducted by elderly people - pensioners, excluded from active industrial practices, sometimes deprived of communication with relatives. For the participants it is important the rhythm of communication, attendance of the hall or treadmill: daily Scandinavian walking and

charging on the workoutsite or visiting the hall 2-3 times a week. Rhythm and repetition give a sense of stability, confidence, turning into a ritual.

Participants of observed communities - to varying degrees - regard their actions as a way to preserve health, maintain activity and «means against old age». The total time of the morning daily walk of one of the participants - a man 75 years old - from 1 to 1.5 hours. He has authority and has become the subject of discussion, and in a figurative sense - a mythological character.

Üksinduse ravi ja vanadus: vaatlemise ja osalemise kogemusest kehalise treeningu kogukondades

Maria Sukhova,

Glazovi Pedagoogiline Instituut

Ettekanne põhineb osalusmaterjalidel ja vaatlustel kogukondadest, mis on kujunenud liikumis- või sportliku tegevuse ümber. Autoril on enam kui 25 aastat isiklikku kogemust jõusaalis ja kergejõustikuhallis ning ka 15 aastat kogemust naiste fitness-rühmade treenimisel.

Need kogukonnad on vormunud kahe põhimõtte toel: vajadus kehalise tegevuse järgi ja spordikompleksi või treeningusaali olemasolu kodu lähedal.

Treeningplatside ja jõusaalide regulaarsete küllastajate jaoks muutuvad need kohad suhtluskohtadeks. Selles mõttes võib neid pidada üksinduse vastu võitlemise vahendiks. Kõik vestlustel osalejad märkisid, et „meeskonnakaaslastega“ suhtlemine on oluline. Sellistes gruppides on suhtlus erinev: mõned osalejad on väga aktiivsed ja neil on regulaarsed vestluskaaslased, teiste jaoks on piisav tervitus – olgu see sõnaline või lihtne peanoogutus. Kui aga üks püsiliige lahkub, arutatakse seda sündmust – paarides, väikegruppides, treeneriga. Erinevus näib olevat tingitud mitte ainult isikuomadustest, vaid ka antud liikme eesmärkidest. Noored ja keskealised inimesed, kes on tööga väga hõivatud, suhtlevad vähem, sest nad ei tunne suhtlusest puudust. Sel juhul tuleb arvesse võtta nende töölaadi. Need, kes tulevad gruppi või jooksustaadionile sportlike ülesannetega, räägivad samuti vähem. Enamiku vestlusi viivad läbi vanemad inimesed – pensionärid, kes on kõrvale jäänud aktiivsest töötegevusest ja on vahel ka sugulastega suhtlemisest võõrdunud. Osalejatele on oluline suhtluse rütm, saalis või jooksulindil käimine: igapäevane kepikõnd ja treeningplatsil

enese laadimine või treeningsaali külastamine 2-3 korda nädalas. Rütm ja kordus annavad stabiilsustunde, enesekindlust, muutudes rituaaliks.

Osalejad vaatlesid kogukondi – erineval määral – nähes neid tegevusi tervise ja aktiivsuse hoidmise ja „vanadusvastase“ vahendina. Üks osaleja – 75-aastane mees – jalutas hommikuti 1.5 tundi. Tal on teiste seas autoriteet ning ta on muutunud vestluste teemaks ja kujundlikus mõttes müütiliseks tegelaseks.

Fraktaalgeomeetriline üksindus: loomingu vältimatu eeltingimus?

Andrus Tins,

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute tippkeskus

Ettekandes antakse põgus sissevaade üksinduse vajalikkusest efektiivseks loominguks tegevuseks. Kas üksindus on mõnel juhul eeltingimuseks edukaks loominguks? Käsitluse all on üksinduse roll loometegevuses. Paralleelina on vaatluse alla matemaatikas tuntud Mandelbroti fraktal, mis kirjeldab lõpmatust erinevate tasandite üksteisest väljakasvavate sümmeetriliste seoste kaudu. Matemaatilise mudeli järgi võiks väita, et „kõik on kõigega seotud ja üksindust objektiivses mõttes ei eksisteeri“. Kui elementaarosakeste tasand kasvab sujuvalt üle galaktilistesse vormidesse, siis milline on loomingu isiksuse, tema loomingu ja teda ümbritseva kultuurilis-ühiskondliku sfääri „sisenemine Mandelbroti fraktaalisse“? Ettekanne põhineb kultuurisemiootilisel üksinduse ja loomingu vaheliste seoste analüüsil.

Ettekandele tuleb teos „Nokturn teemale „Üksindus““, kus on kasutatud udmurdi rahvalaulude fragmente, mis kasvavad koos muusikaga üle atmosfäärilistesse mõõtmetesse.

Loneliness & stigma: prolegomenon to hospital-based ethnography during the coronavirus pandemic

Maria Vyatchina,

Arctic Studies Centre, Tartu University

Based on data from hospital ethnography during the first wave of the covid pandemic (April - July 2020), my paper focuses on the topic of the invisible stigmatisation of public health professionals. The new-brand covid hospital was organised as a department at one of the clinics in St.Petersburg, Russia. Being an uncovered researcher and having informed consent, at the same time I was hired as an official contractor. Navigating between departments, I had an opportunity to contact different medical specialists with variative backgrounds. Drawing my observations, I noticed the multiple hierarchies and inequalities intertwining with controversial signs from the outside. In particular, during the first pandemic months, physicians and nurses were labelled as social heroes. Despite this, they felt completely excluded from family relations, professional collaborations, and every social interaction. Their (or, let's say «our») everyday routine was defined totally through invisible virus cells possibly spread around. Hence, all of them suffered from the impossibility to meet their relatives, to make friendship, and even to get professional medical assistance outside of the hospital. Paradoxically, there was no evidence of rising cases among my colleagues. Step by step, emergency routines on the distance from families and friends have been perceived by staff as habitual. Therefore, loneliness was becoming an additional measure of pandemic uncertainty.

Üksindus ja häbimärgistamine: haiglapõhise etnograafia prolegomeen koroonaviiruse pandeemia ajal

Maria Vyatchina,

Arktiliste kultuuride keskus, Tartu Ülikool

Haiglate COVID-pandeemia esimese laine (aprill–juuli 2020) aegsete etnograafiliste andmete põhjal keskendub artikkel rahvatervise spetsialistide nähtamatu häbimärgistamise teemale. Venemaal, Peterburis loodi ühe kliiniku juurde uhiuus COVID-haigla. Mind võeti haiglasse ametlikult tööle, olles samal ajal nõusoleku andnud varjatud teadlane. Osakondade vahel liikudes avanes mul võimalus olla kontaktis erinevate meditsiinivaldkondade spetsialistidega, kellel olid erinevad taustad. Vaatluste käigus täheldasin mitmeid hierarhiaid ja ebavõrdsusi, mis väljastpoolt vaadates põimuvad vastuoluliste märkidega. Esimestel pandeemiakuudel peeti arste ja õdesid ühiskonna kangelasteks. Sellist hoolimata olid nad täiesti ära lõigatud oma perekonnast, professionaalsest koostööst ja isegi sotsiaalsest suhtlusest. Nende (või, ütleme „meie“) igapäeva rutiin oli täielikult määratud nähtamatute viirusrakkude poolt, mis võisid olla kõikjal. Seetõttu ei saanud keegi neist kohtuda sugulastega, sõlmida sõprusi, ega isegi saada professionaalset arstiabi väljaspool haiglat. Paradoksaasel kombel juhtumite arv mu kolleegide seas ei tõusnud. Samm-sammult on eriolukorra reeglid, mis hoiavad töötajaid distantsil perekonnast ja sõpradest, muutunud neile harjumuspäraseks. Seekaudu sai üksindusest pandeemiaegse ebakindluse lisamõde.

Elusügise ja eakate kujutamine eesti vanasõnades ehk vanasõnad kultuurigerontoloogia teenistuses

Piret Voolaid,

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus

Euroopa vananevas ühiskonnas mängivad järjest olulisemat rolli eakate edukad toimetulekumudelid. Nende mudelite väljatöötamisel on aga oluline silmas pidada eakatega seonduvaid hoiakuid ja stereotüüpe kultuuris laiemalt, sealhulgas konkreetse kultuuri- ja keeleroumi folklooris. Üks folkloorižanre, mis on üles ehitatud stereotüüpidele, tihti ärmuslikelegi hoiakutele-uskumustele, on argikõnes ja igapäevakeeles käibivad vanasõnad. Varasemates uurimustes on väidetud, et vanasõnade uurimine üldiselt, eriti aga eakate ja vananemise kohta käivate ütluste uurimine aitab mõista konkreetse kultuuri olemust (Zhang 2021).

Ettekande eesmärk on analüüsida eakaid ja vananemist kajastavaid hoiakuid eesti vanasõnades – seda nii pika aja vältel kogutud arhiivimaterjalis leiduvates ehk 19. sajandi teisest poolest kogutud ütlustes kuni tänapäevani välja. Uurin, kuidas ja milliste metafooride kaudu kõneldakse vanasõnades eakatest inimestest ja vananemisest, eakatega seotud normidest ja moraalistest vaadetest. Eri-nevaid keeleteaduses ja folkloristikas kasutatavaid meetodikaid kombineerides analüüsin tekste ja kontekste ning nende tõlgendamist kultuuri taustal.

Selline lähenemisviis võimaldab tõsta vanasõnad kultuurigerontoloogia uurimisobjektiks ning pakkuda vananemisteaduses kui algupäraselt bioloogia alamvaldkonnas interdistsiplinaarset kultuurteaduslikku lisaväärtust.

Eaka inimese kohta on üle 300 eesti vanasõna. Peamise mõistena on neis kasutusel vana, mis võib käituda omadussõnalise täiendina (nt loomametafoorid vana koer, vana hobune = eakas inimene), aga ka nimisõnana (vana = eakas). Sageli eksisteerivad kõrvuti nt vana pluss hall (pea) (Hall pea on vanaduse kroon; Halli pead austa, kulupead kummarda). Vanasõnasse kinnistunud stereotüüpilisus annab meile võimaluse näha eakusega seotud kogukondlikku suhtumist ning uurida, kas ja kuidas on arusaamad vananemisest aja jooksul püsistunud või muutunud.

Vanasõnu ealisuse ja eakate kohta on võimalik liigitada nii sisu kui ka suhtumiste järgi. Sisulis-teemaatiliste kategooriatena saab välja tuua näiteks järgmised üldisemad: 1) inimiga ja selle kestus, eri etapid, sõlmpunktid, tagasipöördumatus jne; 2) nooruse ja vanaduse tingimuslikud seosed (noorus

kui külviaeg, noorena kogutakse, õpitakse, et vanana oleks võtta); 3) noore ja vana vastandamine – noor on tugev, terve, sitke, agar, tuline, ilus jne; vana väeti, tõbine; vanadus on rõõmutu; 4) noore ja vana vastandamine – noor on rumal ja oskamatu, vana on kogenud ja tark; 5) vanaduse negatiivsed aspektid – vana on sitke, kuri, äkiline; 6) vana läheb arust nõdraks, lapsikuks; 7) vanaduse positiivsed aspektid – eakad väärivad austust, neid ei tohi pilgata; 8) suhtumine vanusesse – vanuse eiramine, inimene pole kunagi vana, 9) sotsiaalne aspekt – eakad ja üksindus.

Kirjandus

Zhang, Juwen 2021. „Older Ginger is Spicier“. Life-views on Old Age and Aging in Chinese Proverbs. In: Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship 38, lk 401–446. <https://naklada.ffos.hr/casopisi/proverbium/issue/view/2/2>.